

MEMÒRIA DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A
L'AVINGUDA DEL PORTAL DE L'ÀNGEL, 23-39, 30-42 / PLAÇA
DE CATALUNYA, 16B/17

CIUTAT VELLA, BARCELONA

Codi Servei Arqueologia: 027/18

Data de la intervenció / Núm. Exp. DGPC:
Del 8 d'octubre al 30 de novembre de 2018 / 1-22.678; 2-22.805

Arqueòloga Directora de la intervenció:

MARTA NOLLA ENFEDAQUE

Gestió de la intervenció:

MARTA FÀBREGAS ESPADALER

Mataró, novembre de 2018

ÍNDEX.

1	FITXA TÈCNICA	4
2	INTRODUCCIÓ	5
3	MARC GEOGRÀFIC	6
4	ANTECEDENTS HISTÒRICS I ARQUEOLÒGICS	12
4.1	Intervencions prèvies.....	16
5	MOTIVACIONS I OBJECTIUS DELS TREBALLS.....	19
6	METODOLOGIA.....	21
7	DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS	22
8	CONCLUSIONS	24
9	BIBLIOGRAFIA	26
10	DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA.	27
11	REPERTORI ESTRATIGRÀFIC	31
12	DOCUMENTACIÓ PLANIMÈTRICA.....	33

1 FITXA TÈCNICA

NOM DE LA INTERVENCIÓ	AVINGUDA DEL PORTAL DE L'ÀNGEL, 23-39, 30-42 / PLAÇA DE CATALUNYA, 16B/17
UBICACIÓ	Districte de Ciutat Vella, Barcelona
COORDENADES UTM Fus31N amb Datum ETRS89 (UB/ICC)	X: 430750.0m Y:4582008.5m Z: 14.50 m.s.n.m.
CONTEXT	Zona urbana
TIPUS D'INTERVENCIÓ	Preventiva terrestre
CLASSE D'ACTIVITAT	Control i/o excavació
DATES D'INTERVENCIÓ	Del 8 d'octubre al 15 de novembre de 2018
PROMOTOR	ENDESA / AGBAR
EQUIP TÈCNIC	Direcció: Marta Nolla Enfedaque Dibuix: Àlex Moreno

2 INTRODUCCIÓ

Amb motiu dels treballs de canalització d'una nova xarxa del servei d'aigües i cablejat elèctric a l'avinguda del Portal de l'Àngel del districte de Ciutat Vella de Barcelona, s'estan realitzant entre els dies 8 d'octubre – 15 de novembre de 2018 el control arqueològic preventiu dels rebaixos dels quals són objecte aquest informe. Els rebaixos són necessaris per poder realitzar una rasa per encabir-hi diferents serveis. Les dimensions de la rasa són d' 1,20m d'amplada i 60m de llargada al tram 1 i d' 1,20m d'amplada i 40m de llargada al tram 2. Ambdues amb una potència d' 1,30m. L'objectiu de l'actuació urbanística és el de la millora dels serveis elèctrics i d'aigua de la ciutat, al districte de Ciutat Vella.

Degut la importància arqueològica i històrica d'aquesta zona es va prendre la decisió d'efectuar un control arqueològic a càrrec de l'empresa ATICS S.L., sota la direcció tècnica de l'arqueòloga Marta Nolla Enfedaque, amb l'objectiu d'efectuar un control de les obres a realitzar per tal de detectar, documentar i així realitzar un estudi de les possibles restes conservades al subsòl, amb el corresponent recull de la informació històrica necessària per tal d'ampliar els coneixements vigents de la ciutat sobre èpoques anteriors, i finalment l'avaluació de les restes que podrien quedar afectades per les obres.

L'actuació arqueològica consisteix per una banda, en el control visual de la realització dels treballs de buidat manual i per l'altra, en l'excavació manual per part de la direcció tècnica quan les característiques de la terra extreta o l'aparició d'estructures construïdes així ho requereixin.

3 MARC GEOGRÀFIC

Situació del jaciment.

La intervenció es troba dins de l'entramat urbanístic de la ciutat de Barcelona, concretament el que s'anomena el districte de Ciutat Vella.

Context geològic.

L'estructura geològica del Pla de Barcelona presenta per un costat els materials paleozoics que defineixen la serra de Collserola. Aquesta està formada per pissarres les quals s'assenten damunt d'un basament granític que aflora en algunes zones d'Horta i del Guinardó i que domina a la serra de Marina. Al costat del Vallès, cap a Montcada i Olorda, la serralada presenta formacions de calcàries devòniques que són objecte d'explotació per empreses cimenteres.

Els materials del Secundari venen definits per les calisses dolmòtiques, gresos i argiles vermelles que trobem als turons de la zona nord-est del Pla. En el Terciari, predominen les formacions miocèniques i pliocèniques que es van sedimentar amb la transgressió marina del terciari superior, es tracta de la intercalació de margues blaves i gresos vermell- gris¹. A la part baixa del Pla trobem una sèrie d'elevacions amb una orientació nord-est, sud-oest produïdes a partir del plegament de les formacions

¹ PALET, J. 1994

pliomocèniques a conseqüència de la falla que va afectar a la costa (Mons Taber, Puig de les Fàlzies...). Damunt d'aquest substrat s'assenta el material quaternari del qual s'han diferenciat dues unitats²:

La plataforma superior: s'inicia des del peu de la Serralada del Tibidabo i baixa fins al mar. Aquesta, que està molt afectada per l'acció dels torrents, és on s'assenta la ciutat, sobre tot el sector antic. En el substrat presenta argiles i sorres grogues pliocèniques damunt de les quals trobem els derrubis quaternaris molt potents, graves anguloses dins d'una matriu d'argiles vermelles que provenen de la zona del Tibidabo per aportacions torrencials.

La plataforma baixa va del graó o talús erosiu de 20/30m de desnivell fins a la línia de costa. Està constituït per la formació de les terrasses i deltes dels rius Llobregat i Besòs.

L'acció sedimentària de la plataforma presenta una sèrie de característiques que han permès definir-la com un procés cíclic. Sembla que allà on l'efecte dels torrents no ha estat tan violent, es poden diferenciar tres nivells que es superposen quasi sempre en el mateix ordre i que es repeteix cíclicament unes tres vegades, és per aquest motiu que se'l coneix com "tricycle". Aquests nivells son de baix a dalt; un primer nivell d'argiles vermelles de procedència col·luvial, conseqüència d'un sòl format en condicions de clima tropical (combinació de fases humides i seques), un segon nivell de llims groguencs d'origen eòlic, loess, formats en un clima sec i fred. Un tercer nivell format pel torturà, aquestes crostes calcàries s'haurien format en períodes de transició entre els dos climes anteriors, és a dir, més humit que durant el loess perquè hi hagués circulació de carbonat càlcic, però més càlid que el primer nivell, per tal que s'evaporés l'aigua.

En aquests nivells anirien incidint els diferents torrents i rieres, encaixant-se i produint formacions al·luvials i col·luvials de llims i argiles poc consolidades, la qual cosa explicaria l'aparició esporàdica de llengües de còdols i graves que trenca aquest cicle.

² SOLÉ, L. 1963

Context geogràfic.

El jaciment s'ubica dins del Pla de Barcelona, una de les unitats morfològiques que configuren el territori, anomenat Barcelonès, que s'estén des de la costa mediterrània a la Serralada Litoral, concretament entre el tram de la serra de Collserola i els estrets de Martorell i de Montcada, per on els rius Llobregat i Besòs respectivament van a sortir a la mar amb la formació dels seus deltes. D'aquesta manera el territori presenta dos elements morfològics clars: la serra de Collserola i la plana.

La Serra de Collserola, composta per granits i esquistos, presenta unes altituds molt moderades, entre els 300 i 500 metres, destacant el Tibidabo que arriba als 512m. Al nord, aquesta carena comença sobre el riu Besòs amb el turó d'en Manyoses (210m) i al sud-oest destaca el puig de Sant Pere Màrtir com a darrera elevació (399m). La carena presenta diversos passos de muntanya que possiblement han servit de vies de comunicació al llarg de la història. És el cas del Collserola, entre el Tibidabo i el turó de Santa Maria; el Portell de Valldaura a la capçalera d'aquesta vall; el Forat del Vent i el coll de la Ventosa prop del turó Blau; i el coll de Vallvidrera a la capçalera de la riera Blanca³.

El Pla de Barcelona es troba obert al mar i limitat per la Serralada Litoral i al sud per la falla que segueix des de Garraf i el turó de Montjuïc (que és el punt més elevat, 173m) fins al turó de Montgat, més enllà del Besòs. Aquesta falla és visible a través de l'esglaó, d'uns vint metres, que sembla separar l'eixample de la ciutat vella i que es documenta en la morfologia urbana: la baixada de Jonqueres, la Via Laietana i els carrers de les Moles, d'Astruc, de Jovellanos.

Arran d'aquest esglaó s'ha dividit la plana en dos sectors:

Plana alta: va des de la Serralada fins aquest esglaó, la qual es caracteritza per una cota de 20 msnm i amb una pendent del 4%. Aquesta està formada per el sòcol paleozoic damunt del qual, l'acció de les distintes rieres, han aportat materials detrítics diversos.

Plana baixa: aquesta s'estén des de l'esglaó fins a la costa i presenta un escassíssim pendent (0,35%). La seva formació és de caràcter al·luvial, materials aportats per les rieres, les corrents marines i sobretot per l'acció dels rius Besòs i Llobregat, amb la formació de les seves planes deltaïques. En aquesta zona es formarien els estanys i

³ PALET, J.1994

aiguamolls tan típics de la costa mediterrània que, a mida que la línia de costa avancés, anirien desapareixent.

L'acció antròpica també hauria contribuït amb la dessecació d'aquests elements. Alguns d'aquests estanys han estat documentats en èpoques més recents dins de la història, com són els casos de la Llavineria a la zona de Sant Martí, el de Banyols als passeigs de Sant Joan i Lluís Companys, l'estany del Port o el del Cagalell que es situa per la zona de Sant Pau.

En aquesta plana es distingeixen petits turons arran de mar que tenen el seu origen en els plegaments de dipòsits marins del miocè i el pliocè⁴. És en el cas de la muntanya de Montjuïc, del turó dels Ollers, del sector dels carrers d'Escudellers i Nou de Sant Francesc, de les Falzies on es localitza l'antiga Llotja i del Tàber, on s'assentava la ciutat romana. El constant progrés de la línia de costa degut a l'aportació dels arrossegaments del Besòs i al corrent marí tangencial a la costa que aporta terres del Maresme, van contribuir al rebliment d'estanys i aiguamolls i van anar encerclant aquests turons, passant a formar part de la terra ferma.

Pel que fa a la xarxa hidrogràfica d'aquesta zona podem assenyalar que respon a les típiques característiques d'una xarxa mediterrània. Per un costat tenim els dos rius que delimiten el Pla: el Besòs i el Llobregat. Aquests són rius de caràcter extra local, ja que un neix a la zona del Prepirineu (el Llobregat) i l'altre a la serralada Prelitoral, no obstant tots dos desemboquen a la costa barcelonina després de travessar les serralades litorals. La seva principal característica és que el seu règim fluvial és irregular, amb fortes avingudes, depenent en gran mesura de les condicions climàtiques⁵. Aquest tret és també el que defineix l'altre element de la xarxa hidrogràfica: les rieres. Aquestes són de caràcter torrencial, neixen al costat marítim de la Serralada Litoral i davallen pel pla lleugerament inclinat. Els seus cursos erosionen el substrat geològic del pla formant torrenteres i contribuint a la creació d'un paisatge ple d'ondulacions i valls. Amb les seves crescudes aquests torrents arrastren tot tipus de materials detrítics.

En funció de la seva orientació s'han dividit en tres sectors:

⁴ PALET, J. 1994
SOLE, L. 1963
DDAA, 1984

Sector central: el qual recollia les aigües del vessant del Tibidabo i conformaven la riera de Vallcarca i la riera de Sant Joan que baixaven per la zona de Gràcia i per l'actual passeig de Sant Joan; la riera de Sant Gervasi i Sant Miquel que baixaven per l'actual passeig de Gràcia entrava a ciutat pel Portal de l'Àngel, plaça del Pi i desembocava al mar pel carrer dels Còdols i posteriorment sembla ser que es va desviar per fora de la tercera muralla i aniria a desembocar al Cagalell per evitar les riuades; per Vallvidrera baixarien els torrents que més endavant configuraven la riera de Magòria o de Mogoria, que desembocava al Cagalell i que sembla que el seu curs coincidiria amb l'actual traçat que dibuixa el paral·lel; en aquesta zona també hi trobem la riera de Valldonzella que neix a la zona de Sarrià; cap l'est trobem els torrents de la Guineu, el del Pecat, el d'en Mariner i el Bogatell que desembocarien directament a la mar.

Sector sud-oest: són els torrents que porten les aigües cap la zona sud-oest de Montjuïc del qual destaquen dos torrents: Torrent Gornal, que neix a la zona de Sant Pere Màrtir, i desemboca a la mar ja dins de l'Hospitalet de Llobregat; i la riera Blanca que neix de la unió de diversos torrents i rieres procedents del Mont d'Òssa, fa de límit entre aquest municipi i Barcelona.

Sector nord: el componen els torrents que desemboquen al Besòs, que han contribuït en la creació del delta d'aquests riu, i la riera d'Horta que comparteix desembocadura amb el Besòs.

Totes aquestes rieres han estat objecte d'adequacions, desviaments, canalitzacions, etc..., per tal de millorar i ampliar l'espai urbà al llarg de la història. S'observa que, a la zona del jaciment, l'antic traçat de les rieres de Bargalló, Valldonzella i Magòria confluirien al sector de Sant Pau del Camp, cap a l'antic estany del Cagalell que s'ubica cap la zona nord del carrer Nou de la Rambla Alhora, de Montjuïc baixaven els torrents de la Font del Gat i dels Tarongers que desguassaven al Cagalell Vell. És possible que aquest darrer formés un con de dejecció a Sant Pau del Camp, amb l'eix cap a l'est i limitat a migjorn pel solc del carrer de les Tàpies.

Les diverses muralles van anar fent de dic per aquestes rieres. No obstant, en època de Pere III, al segle XIV, es van desviar les aigües de la riera de Magòria molt abans d'entrar a ciutat, ja que els aiguats envaïen el carrer Hospital i penetraven a ciutat pel tram dels carrers que es coneixen com a Riera Alta i Riera Baixa. Ja en el segle XVIII, aquesta riera es va desviar cap el sector del Port, al sud de Montjuïc. Aquesta acció es repetirà en diversos sectors de la ciutat, amb altres canalitzacions i desviaments.

El sector on està situada la intervenció està en un territori ple d'ondulacions produïdes per uns llits sobre elevats pels quals corrien les aigües del torrents i limitats pels seus dics naturals, els quals creixen amb l'aportació dels sediments detrítics. Durant l'època prehistòrica i possiblement durant la formació de Barcino, aquesta zona encara presentava aquest aspecte: zona d'abundants aqüífers i estanys. Els assentaments es situarien entre els interfluvis deprimits que es formen entre una riera i l'altra. De fet la documentació escrita del segle XII ja parlen de l'estany del Cagalell. Aquí anirien a morir les diverses rieres que solcaven aquest sector.

Geològicament hi ha una unitat quaternària (pleistocè i holocè) que cobreix una de terciària. D'època quaternària a l'holocè, on es localitza l'activitat antròpica, es registren nivells d'argila, sorres i graves d'origen torrencial i col·luvial, a part dels estrats superiors que és on es registrava la major presència de restes arqueològiques d'època contemporània i moderna.

4 ANTECEDENTS HISTÒRICS I ARQUEOLÒGICS

Aquesta intervenció s'ha dut a terme al districte de Ciutat Vella de Barcelona.

Des dels inicis del Neolític Antic la zona del Pla de Barcelona és ocupada per assentaments de comunitats neolítiques. Les restes més antigues es situen en el VI mil·lenni a.n.e. en aquest moment s'assenten grups d'agricultors aprofitant la idoneïtat d'aquest territori com a lloc de captació de recursos substancials d'hàbitat, d'enterrament i de transmissió cultural⁶.

A la zona de Ciutat Vella, el nombre de restes del Neolític són més escasses, si bé en destaca la resta humana més antiga documentada, precisament a la plaça de la Vila de Madrid i que ens aporta una cronologia al voltant del 5500 a.n.e. Les altres restes, com les aparegudes al carrer del Pi ja les datem a partir del Neolític mig⁷.

Pel que respecte a l'època ibèrica, es coneix una intensa ocupació i explotació agrícola del pla de Barcelona des de l'Ibèric Ple. Abans d'aquest període, a partir del segle VII aC, els assentaments ibèrics ocupaven els turons que envoltaven el pla de Barcelona i no serà fins al segle IV aC, quan la zona situada entre el delta del Besòs i el Delta del Llobregat estaria ocupada per assentaments ibèrics de caire agrícola. A la zona que ens ocupa s'hi detectaren estructures d'emmagatzematge i pous datables entre el segle IV-III aC, que reafirmen l'ocupació ibèrica del Barri⁸.

Tenim coneixement de l'administració del territori abans de la fundació de *Barcino*, aquest s'ordenava en vil·les que depenien de la ciutat de *Baetulo* a mitjan segle I aC. Amb la seva fundació es produeix una nova reorganització del territori amb la configuració del seu *Ager*.

La *Colonia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino* es funda entre els anys 15 i 13 abans de la nostra era. Aquesta neix dins el context d'un projecte més ampli de reestructuració del quadrant nord de la Península Ibèrica potenciat per l'emperador August a l'acabar la segona fase de les guerres càntabres l'any 19 aC.⁹

Els primers romans construeixen la ciutat amb un traçat similar al d'un *castrum* militar basat en dos carrers perpendiculars, *cardo* i *decumanus*, l'encreuament dels quals dóna lloc a un espai obert, el *fòrum*, que funciona com a centre vital de la ciutat. Aquest nou espai es troba delimitat per una muralla. Fora del recinte emmurallat, el Pla

⁶ GONZALEZ, J., HARZBECHER, K., 2008

⁷ "Primers pagesos Bcn. La gran innovació fa 7.500 anys"

⁸ ALCUBIERRE, 2016

⁹ GRANADOS i RODÀ, 1993

de Barcelona esdevé en l'ager de la ciutat romana, format per vil·les, establiments industrials, monuments, vies i necròpolis.

La zona que ens ocupa quedava fora de la muralla però formava part del suburbium de la ciutat romana, el qual va estendre's entre els segles I i III dC

Entre els segles IV i X hi ha un gran buit en l'arqueologia a Barcelona, l'absència quasi total de restes d'aquesta època, ens obliga a comptar amb la documentació textual com a font bàsica per a conèixer com la ciutat va passant del món romà a l'edat mitja. El que sabem és que la ciutat no es va abandonar, ans al contrari, la ciutat s'expansionarà i augmentarà el seu paper com a centre administratiu i d'espai social.

Hi va haver una evolució de la vida urbana marcada en tres moments. Al segle IV la implantació del cristianisme va comportar canvis en la ciutat. Es va edificar el primer palau episcopal i es va començar a ocupar la zona extramurs. Durant el segle VI es va produir un creixement econòmic que es va traduir en una expansió i monumentalització, es varen construir noves esglésies i un nou palau episcopal. Desconeixem com va quedar la ciutat de Barcelona amb la conquesta arabo-bereber, sembla ser que els edificis no es van veure gaire afectats, si més no la majoria d'espais públics van continuar amb la seva funcionalitat encara que podrien haver patit algunes reconversions

Amb l'ocupació de Lluís el Piadós, al segle IX, la ciutat es va transformar donat que es van produir canvis en el poder; la confrontació comte – bisbe va marcar els canvis a la ciutat i l'articulació de nous edificis com a símbols de poder.

A partir del segle X comença a ocupar-se l'espai suburbà amb l'aparició de nous nuclis de població anomenats burgs o vil·la noves. Amb l'afany d'encabir i protegir les noves barriades i els edificis establerts fora els límits de la muralla d'època romana, es va començar a construir en aquest segle XIII una nova línia defensiva.

Els inicis de la construcció *ex novo* d'aquesta muralla s'ha associat tradicionalment amb el regnat de Jaume I (1213-1276) i va arribar a mesurar cinc mil metres i delimitar un àrea de cent trenta hectàrees¹⁰.

¹⁰ ESPEJO, 2009

L'actual "Portal de l'Àngel" era una de les entrades de la muralla medieval de la ciutat Comtal. En un inici s'anomenava Portal dels Orbs a causa de la gran confluència de cecs mendicants que s'hi reunien. No és fins a principis del segle XV que el Portal passa a anomenar-se el Portal de l'Àngel. Sembla ser que al 1419 a Sant Vicenç Ferrer se li aparegué un àngel en aquest lloc, el qual li manifestà la seva voluntat de vetllar per la ciutat, d'aquest fet li ve el nom actual. Més endavant, al 1466, si va instal·lar una imatge de l'àngel custodi la qual va perdurar *insuti* fins la destrucció de la muralla al 1854. A partir de llavors va salvaguardar les portes de l'església de Santa Anna i posteriorment va traslladar-se a l'església de l'Àngel Custodi d'Hostafrancs, fins que va ser destruïda durant la Guerra Civil. Actualment hi ha una nova imatge de l'Àngel en representació de la original i es troba situada a la façana del Banc d'Espanya.

Actual Àngel del Portal

Àngel Custodi amb espasa i corona.

Obra de 1466.

Des de mitjans del segle XVIII fins al segle XX es produeix a la ciutat un nou impuls constructor que va afectar tot aquest sector, donant com a resultat una important densificació urbana i demogràfica.

Es basteixen nous immobles a àrees fins aleshores no edificades, molts habitatges antics són enderrocats i substituïts per les anomenades cases de veïns i molts altres són transformats mitjançant la compartimentació dels espais.

L'any 1888, amb motiu de l'Exposició Universal de Barcelona s'obre l'avinguda del Portal de l'Àngel, que esdevé una via de comunicació directa entre l'Eixample i Ciutat Vella.

Finalment, entre les transformacions més recents s'hi compta la construcció de la Via Laietana començada al 1908 i el projecte d'urbanització de la zona al voltant de la Plaça Nova, a partir de l'any 1941. Amb aquest últim se suprimeixen diferents carrers de l'antic Barri dels Arcs i neix l'avinguda de la Catedral.

4.1 Intervencions prèvies.

Farem a continuació un breu repàs per les diferents intervencions arqueològiques realitzades a la zona en els darrers anys:

2013. Intervenció arqueològica preventiva efectuada al carrer d' Estruc,6 durant el juliol del 2013 fins al gener del 2014 (codi 051/13). El control de les obres permeté documentar restes de dos fogons de i un gran espai soterrat que devia funcionar com a zona de treball. Sembla que totes aquestes estructures formen part de la saboneria de la família Permanyer, dedicada a la producció d'aquet sabó dur i tou des de principis del segle XVIII.

(<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3578>)

2009. Intervenció arqueològica preventiva efectuada a Plaça Catalunya durant el març i el setembre del 2009 (codi 013/09). El control arqueològic de l'obertura de 10 cales de petites dimensions obertes pels sondatges geotècnics, va permetre documentar, davant del número 18 de Plaça Catalunya, un mur que discorria paral·lel a l'actual línia de façanes i que podria formar part de les estructures associades, a partir del segle XVII, al baluard que es construí adossat a la muralla en la zona de Portal de l'Àngel. També a la Plaça Catalunya i concretament davant del número 19, es realitzà un sondeig vertical i un d'inclinat. Els resultats obtinguts indiquen la presència d'un estrat d'enderroc de gairebé 2 metres de potència que es podria correspondre amb les restes de la muralla enderrocada a mitjans del segle XIX. Tot i que no ha estat possible precisar la ubicació de la muralla, es planteja la possibilitat que aquest sondeig fos realitzat dins del fossar degut a la gran potència d'aquest estrat d'enderroc, així com també a la potència de l'estratigrafia arqueològica i la fondària on es va documentar el substrat geològic.

(<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3419>).

2005 Intervenció arqueològica preventiva efectuada al carrer Comtal, 7 durant el novembre- desembre 2005 (codi 285/05). El control de les obres permeté documentar restes de diferents estructures d'una finca dels segles XX- XIX.

(<http://cartaarqueologica.bcn.cat/387>)

2005 Intervenció arqueològica preventiva efectuada a la plaça Antoni Maura, 6 durant el juliol del 2005 (codi 209/05). El control de les obres permeté

documentar un paviment empedrat format per llambordes de pedra calcària, que es va identificar com a part de l'antic traçat del desaparegut carrer del Pont de la Parra, pròxim a la confluència amb la Riera de Sant Joan. Aquest s'adscribia cronològicament dins del segle XIX.

(<http://cartaarqueologica.bcn.cat/381>)

2004. Intervenció arqueològica preventiva efectuada al carrer Canuda,31 durant el 2004 (codi 096/04). El control de les obres permeté documentar dos pous de planta quadrada i una sitja del segle XVI-XVII. Del segle XVIII-XIX es van documentar estructures relacionades amb la mateix finca.

(<http://cartaarqueologica.bcn.cat/840>)

2001. Intervenció arqueològica preventiva efectuada a la plaça de la Vila de Madrid entre el novembre del 2000 i el juliol del 2003 (codi 009/01). El control de les obres permeté recuperar restes arqueològiques de diverses èpoques. Per una banda, d'època prehistòrica va documentar-se una estructura funerària de planta circular. D'època romana, al tractar-se d'una zona situada al *suburbium* immediat de la ciutat, s'usà com a via sepulcral. Aquest fet ja quedà clarament constatat amb les excavacions dels anys 50. La intervenció del 2000-2003 va permetre conèixer l'ordenació de la resta de l'indret en aquests segles, establint una evolució cronològica i funcional. Així, del segle I dC, es va localitzar una sitja o un pou el qual estava reblert de l'esquelet de 5 cànids en connexió anatòmica i el crani d'un èquid, cosa que fa pensar en quelcom de caràcter ritual. Dels segles II-III dC es va poder documentar un àmbit funerari d'època romana on s'hi van poder localitzar fins a 66 individus dels quals 7 varen ser incinerats i 47 inhumats. D'època medieval van documentar-se un seguit d'estructures pertanyents a diferents àmbits d'habitació relacionats amb la trama urbana de la ciutat. Els treballs arqueològics també van permetre documentar la planta de l'església del convent de Santa Teresa datada del segle XVII. Al llarg de la nau s'hi van localitzar fins a 10 tombes d'inhumació. Cal fer esment a la cripta subterrània de grans dimensions datada de mitjans segle XIX. Per acabar, va poder documentar-se un refugi antiaeri de la Guerra Civil. (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/94>)

2002. Intervenció arqueològica preventiva efectuada al carrer Fontanella durant el gener del 2002 fins al març del 2002 (codi 005/02). El control de les obres

permeté documentar restes de murs tan d'època medieval com del segle XVII. (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/120>).

1994. El dia 27 de gener del 1994, en una rasa oberta sense control arqueològic entre la Plaça de Catalunya i el carrer Fontanella, fou detectada pel sr. Robert López Hombre, topògraf del museu, part del pany d'un baluard relacionat amb la muralla que passa pel carrer Fontanella. (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/955>)

1988. Intervenció arqueològica preventiva efectuada al carrer dels Arcs durant l'any 1988 (codi 312/1988). El control de les obres permeté documentar part de la necròpolis romana i tardoantiga així com diverses sitges corresponents als segles XI-XIII i un pou mort del segle XV. (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/878>)

5 MOTIVACIONS I OBJECTIUS DELS TREBALLS.

Les motivacions per les quals es va fer necessari un seguiment i una posterior excavació arqueològica de caràcter preventiu a la zona afectada, eren per la canalització d'una nova xarxa del servei d'aigües i cablejat elèctric a l'avinguda del Portal de l'Àngel del districte de Ciutat Vella de Barcelona, el qual té una llarga tradició històrico-arqueològica. Els treballs que es van projectar comportaven una remodelació del subsòl.

Aquest interès històric i arqueològic venia donat perquè¹¹:

1. Es troba dins una de les zones pertanyents al **suburbium** de la ciutat romana de Barcelona, a prop del portal de la plaça Nova. Per aquest motiu seria factible localitzar-hi camins, zones de necròpolis, zones residencials o d'activitat agrària, d'artesanat o comercial.
2. En dues intervencions al núm. 9, 11 i 13 de l'avinguda del Portal de l'Àngel es van documentar diverses deposicions d'origen al·luvial. Per sota d'aquests nivells, es van poder documentar estrats i estructures (restes del **rudus** d'una via) d'època romana entre la cota -60 cm i la cota - 120 cm, respecte la rasant del carrer.
3. A l'alta edat mitja, en el moment de formació dels burgs o vilanoves, en aquesta zona es produí un dels primers creixements de la ciutat medieval. S'hi desenvolupà la **vilanova del Arcs**.
4. **Muralla medieval i moderna de Barcelona.**
5. A l'actual plaça de Carles Pi i Sunyer hi havia l'antiga **església de Sant Gaietà** (Segles XVII-XVIII), i que surt topografiada als Quarterons de Garriga i Roca (1858).
6. Cal assenyalar l'existència en determinats punts de la ciutat d'alguns **refugis antiaeris**, que van ser construïts en el context de la Guerra Civil i dels quals majoritàriament només se'n coneix la seva ubicació aproximada i alguna part dels seus recorreguts.

Segons la informació recollida a l'Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Barcelona propers a la zona del projecte s'hi localitzen els següents:

¹¹ Dades extretes del Projecte d'intervenció Arqueològica.

Refugi núm. 05565 Carrer del Portal de l'Àngel

Refugi núm. 08786 Carrer del Portal de l'Àngel, 27

Refugi núm. 08657 Avinguda del Portal de l'Àngel, 36

6 METODOLOGIA

La principal raó de ser de l'arqueologia urbana és l'estudi de l'evolució històrica de la ciutat on es realitzi, allò que ha impulsat i ha provocat canvis en el territori, tant en l'àmbit geomorfològic com urbanístic, històric, organitzatiu i social, fins a esdevenir el fet concret del moment actual. Per tal d'aconseguir aquest objectiu marcat, cal seguir una metodologia sistemàtica i adequada. La que s'ha realitzat en aquesta intervenció s'inspira en el mètode de registre utilitzat per E.C.Harris i per A.Carandini (Harris, 1975, 1977, 1979; Carandini 1977, 1981). Es tracta de registrar objectivament els elements construïts i estrats que s'identifiquen (tant els que es conserven en alçat com els que es descobreixen en el subsòl), realitzant una numeració correlativa d'aquests, sota el nom d' "Unitat Estratigràfica" (u.e.) que individualitza els uns dels altres. Cada u.e. es registra en una fitxa on s'indica: la ubicació en el jaciment, les seves característiques físiques, la situació en les plantes i seccions i la posició física respecte a la resta d'unitats estratigràfiques amb les quals es relaciona. Aquest mètode també inclou la realització de material gràfic, compost per plantes i seccions i el material fotogràfic imprescindible per a la constància visual dels treballs realitzats.

El mètode de registre estratigràfic s'ha fonamentat en l'ús d'un registre codificat (Unitats Estratigràfiques) de tradició anglosaxona, en dibuixar les plantes parcials on s'acoten tots els nivells físics extrets i en la fotografia de les UE. Per tal d'homogeneïtzar els registres de les diverses intervencions arqueològiques s'utilitza un sistema de base de dades on s'inclou a cada fitxa els respectius apartats de descripció, documentació i relacions estratigràfiques.

7 DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

El seguiment i corresponent control arqueològic del qual és objecte aquesta memòria, es va dur a terme entre els dies 8 d'octubre i 15 de novembre de 2018. Van realitzar-se segons ho requereix el projecte d'intervenció per tal d'engegar el procés de recerca preventiva necessari per a la localització i documentació de les possibles restes patrimonials que poguessin veure's afectades per l'actuació urbanística. Amb l'objectiu que marca la llei de Patrimoni i el Decret 78/2002.

Els rebaixos van ser necessaris per poder realitzar una rasa per encabir-hi diferents serveis. Les dimensions de la rasa són d' 1,20m d'amplada i 60m de llargada al tram 1 i d' 1,20m d'amplada i 40m de llargada al tram 2. Ambdues amb una potència d' 1,30m.

El buidatge de terres es va iniciar amb maquinària per part dels operaris de l'obra sota el corresponent control visual per part de la direcció tècnica, i l'excavació, per part de la direcció tècnica, en el moment que l'aparició de restes arqueològiques conservades al subsòl ho han requerit.

L'estratigràfica localitzada segueix de la següent manera; en primer lloc el nivell de paviment actual de l'avinguda del Portal de l'Àngel, **U.E.1001** de 0,10m de potència. Aquest paviment estava format per unes rajoles negres de 0,60m de llarg per 0,30m d'ample. Per sota seguia la preparació de formigó **U.E.1002** que tenia 0,20m de potència. Tot seguit es localitzava un paquet de terres aportades **U.E.1003** que tenia una potència de 0,40m. Aquest nivell correspon a les terres aportades que farceixen les rases dels serveis que actualment abasteixen la zona.

Durant el buidatge de terres ha estat possible documentar dues estructures arqueològiques, les quals es van veure afectades de manera parcial pel desenvolupament dels treballs, i per les quals es va demanar permís de desmuntatge i cobriment.

Es tracta, d'una banda, d'un mur, la **UE 1004**, que correspondria a la fonamentació d'una finca molt propera a la muralla de la ciutat. Es tracta d'un mur obrat amb pedres de mesures irregulars lligades amb morter blanc i molt compacte. Aquest mur té unes dimensions d'1,80m de llargada per una amplada aproximada de 0,90m i el trobem a una cota de 13,03msnm. Cal recordar que, per una banda, el mur queda tallat per diferents serveis elèctrics, i per l'altra, el mur continua més enllà dels límits de la rasa, per tant no podem veure bé la seva dimensió total. Pel que respecte a la potència del

mur, les condicions de l'obra no han permès realitzar cap sondeig per poder comprovar-la.

D'altra banda, s'ha pogut documentar la **UE 2004** una estructura muraria de gran potència. Es tracta d'un mur obrat amb pedres lligades amb morter taronja. Té unes dimensions d'1,80m de llarg per 0,90m d'ampla i la trobem a una cota d' 11,85msnm. Em realitzat un sondeig per poder documentar la potència de l'estructura, que és de 0,46m. El mur queda tallat per diferents serveis de gas i aigua.

8 CONCLUSIONS

La intervenció arqueològica realitzada a l'avinguda del Portal de l'Àngel durant els mesos d'octubre i novembre de 2018, ha posat al descobert dues estructures arqueològiques que poden servir d'ajuda per a l'estudi d'aquesta zona de la ciutat.

Pel que fa a les estructures trobades en el transcurs de l'excavació, trobem que les evidències més antigues que s'han documentat són del segle XV- XVI i estarien en relació amb la construcció de la muralla de Barcelona.

A partir del segle X comença a ocupar-se l'espai suburbà amb l'aparició de nous nuclis de població. Per tal d'encabir i protegir aquests nous espais al segle XIII comença a construir-se una nova línia defensiva. Els inicis de la construcció *ex novo* d'aquesta muralla s'ha associat tradicionalment amb el regnat de Jaume I (1213-1276) i va arribar a mesurar cinc mil metres i delimitar un àrea de cent trenta hectàrees¹⁴.

Durant la segona meitat del segle XIV i arran d'un conflicte bèl·lic amb Castella, s'inicia un seguit de campanyes de fortificació de la ciutat. Arqueològicament, entre la Rambla i el Portal de l'Àngel, tenint en compte el mètode constructiu i la seva ubicació, es van identificar dos trams de murs que es podrien correspondre a les restes de les fonamentacions de dues torres associades al llenç de muralla aixecada a mitjan del segle XIV, i tradicionalment atribuïda a Jaume I.

Dos segles després, al segon quart del segle XVI, es va fer necessària la reconfiguració de llenç murat barceloní, per tal de suportar l'impacte de projectils molts més efectius i destructius. Per compensar l'increment d'aquesta potència dels trets es va haver d'incrementar notablement el gruix dels murs, i reduir-ne l'alçada per oferir una superfície d'impacte menor. Un problema a solucionar urgentment eren les torres, les quals oferien un objectiu molt llaminer pels canons. Inicialment es va optar per les torres circulars, que semblaven resistir millor els impactes, però aquesta solució resultà inefectiva. La resposta a aquest problema es va trobar en la construcció dels baluards¹⁵.

Per tant, creiem que l'estructura que hem documentat correspondria a una finca que afrontaria amb el portal de l'Àngel de la muralla. Gràcies a la precisió topogràfica del plànol *Lever-nivélé de la place de Barcelone de 1823 – 1827*, hem pogut descartar la possibilitat que es tractés de part de la muralla defensiva (vegeu plànol adjunt). Cal dir que aquesta estructura la trobem molt malmesa a causa de la gran quantitat de serveis elèctrics, d'aigua i gas que hi passen per la zona afectada. Per altra banda, la poca

¹⁴ ESPEJO, 2009

¹⁵ Dades extretes del Projecte d'intervenció Arqueològica.

superfície excavada i la manca total de materials associats, així com d'estratigrafia no ens permet aportar més informació.

Pel que respecta a la segona estructura documentada, la UE 2004, podria tractar-se d'un dels murs d'una de les finques pertanyents a la trama gòtica de la ciutat. Concretament podria correspondre a la finca M^a. 4 dels Quarterons de Miquel Garriga i Roca confeccionats entre els anys 1858 i 1860, i considerats un dels documents cartogràfics fonamentals de la ciutat de Barcelona en representar, amb una gran precisió i detall, la seva forma urbana a mitjan segle XIX.

Barcelona en aquella època era una ciutat en plena transformació, encara circumscrita fonamentalment en el perímetre de les muralles medievals, que iniciava la seva expansió urbana per tot el Pla de Barcelona a partir del projecte d'eixample.

9 BIBLIOGRAFIA

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Urbanisme de Barcelona*.

<http://www.bcn.es/urbanisme/>

<http://cartaarqueologica.bcn.cat/>

BANKS, P., (1992): "L'estructura urbana de Barcelona, 714-1300". *Història de Barcelona* vol II. Barcelona.

CARANDINI, A. 1997. *Historias en la tierra. Manual de excavación arqueológica*. Crítica. Barcelona.

CIRICI, A. 1985. *Barcelona Pam a Pam*. Ed. Teide, Barcelona.

CUBELES, A.; PUIG VERDAGUER, F., 2004. "Les fortificacions de Barcelona", Abajo las murallas!!!. 150 anys de l'enderroc de les muralles de Barcelona, MHCB, Barcelona, pp.48-71

DD AA. 1984. Gran Geografia Comarcal de Catalunya: El Barcelonès i el Baix Llobregat vol. VIII. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

DDAA. 1993. "Intervencions a *Barcino* (1982-1989)". *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana, Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.

GARCIA, A.; GUÀRDIA, M. (1986): *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*. Barcelona.

HARRIS, E.C. (1991): *Principios de estratigrafía arqueológica*. Ed. Crítica. Barcelona.

PALET, J. M. 1997. *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època iberoromana i l'alt medieval. Segles II-I aC._X-XI dC., Estudis i Memòries d'Arqueologia de Barcelona, 1*, Centre d'Arqueologia de la Ciutat, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

SOLÉ, L. 1963. Ensayo de interpretación del cuaternario barcelonés. Dins de *Miscelánea Barcinonensia*. Ajuntament de Barcelona. Barcelona.

10 DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA.

Fotografia 1. Mur UE 1004, des de nord

Fotografia 2. Detall de la UE 1004 des de nord

Fotografia 3. Detall UE 1004 des de nord

Fotografia 4. Mur UE 2004, des de nord

Fotografia 5. Detall de la UE 2004, des de nord

Fotografia 6. Perfil UE 2004, des de sud

Fotografia 7. Potència mur UE 2004, des de sud

Fotografia 8. Perfil i potència del mur UE 2004, des de sud

11 REPERTORI ESTRATIGRÀFIC

Fitxa d'Unitat Estratigràfica			UE :1001
Sector:	Portal de l'Àngel (027/18)	Fase:	Cronologia: Contemporània
DEFINICIÓ :	Estructura positiva		
DESCRIPCIÓ :	Paviment contemporani de rajola negra 0.60mx0.30m		
MATERIAL DIRECTOR :			
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a
	Rebleix a		Es reblert per
	Cobreix a	UE:1002	Es cobert per
	Talla a		Tallat per
	Es recolza a		Se li recolza
	S'entrega a		Se li entrega

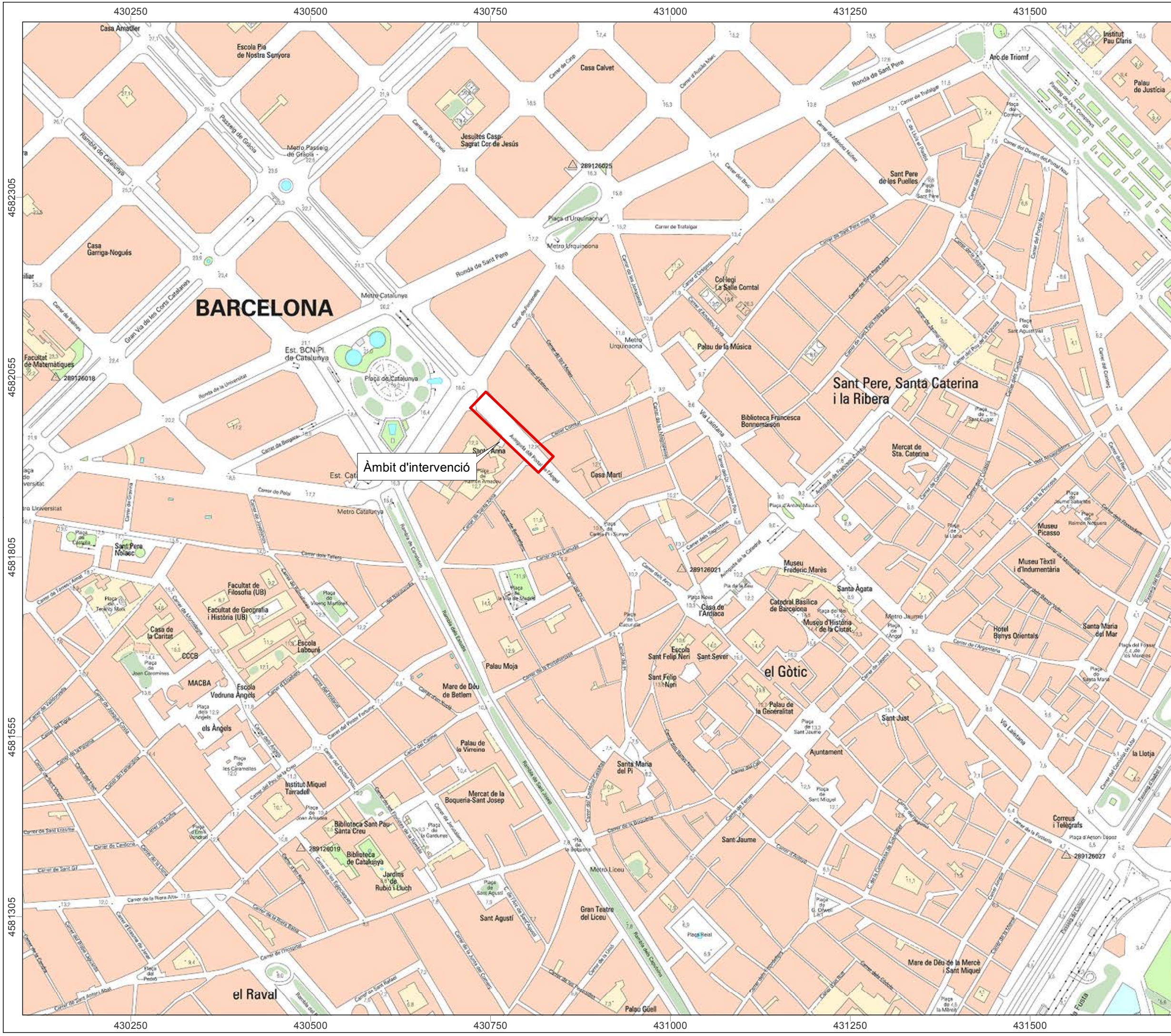
Fitxa d'Unitat Estratigràfica			UE :1002	
Sector:	Portal de l'Àngel (027/18)	Fase:	Cronologia: Contemporània	
DEFINICIÓ :	Estrat			
DESCRIPCIÓ :	Preparació del paviment de formigó.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		Es reblert per	
	Cobreix a	UE:1003	Es cobert per	UE:1001
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'Unitat Estratigràfica			UE :1003	
Sector:	Portal de l'Àngel (027/18)	Fase:	Cronologia: Contemporània	
DEFINICIÓ :	Estrat			
DESCRIPCIÓ :	Farciment contemporani compost per sorres soltes de color marró clar.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		Es reblert per	
	Cobreix a	UE:1004 , UE:2004	Es cobert per	UE:1002
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'Unitat Estratigràfica			UE :1004	
Sector: Portal de l'Àngel (027/18)	Fase:	Cronologia: Medieval/Moderna		
DEFINICIÓ :	Mur			
DESCRIPCIÖ :	Mur obrat amb pedres de mesures irregulars lligades amb morter blanc i molt compacte. Aquest mur té unes dimensions de 1,80m de llargada per una amplada aproximada de 0,90m i el trobem a una cota de 13,03msnm.			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		Es reblert per	
	Cobreix a		Es cobert per	UE:1003
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

Fitxa d'Unitat Estratigràfica			UE :2004	
Sector: Portal de l'Àngel (027/18)	Fase:	Cronologia: Medieval/Moderna		
DEFINICIÓ :	Mur			
DESCRIPCIÖ :	Mur obrat amb pedres lligades amb morter taronja. Té unes dimensions de 1'80m de llarg per 0,90m d'amplada i la trobem a una cota de 11'85msnm			
MATERIAL DIRECTOR :				
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a	
	Rebleix a		Es reblert per	
	Cobreix a		Es cobert per	UE:1003
	Talla a		Tallat per	
	Es recolza a		Se li recolza	
	S'entrega a		Se li entrega	

12 DOCUMENTACIÓ PLANIMÈTRICA

NOM DEL PROJECTE

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'AVINGUDA DEL PORTAL DE L'ÀNGEL, 23-39, 30-42/ PLAÇA DE CATALUNYA, 16B-07

CODI 027/18

MUNICIPI

BARCELONA

DISTRICTE

CIUTAT VELLA

LLEGENDA

